

Bibliotheekgebouw Bijzondere Collecties Universiteit van Amsterdam
Atelier PRO architecten, Den Haag

Achter de betrekkelijk anonieme historische voorgevel van de bibliotheek Bijzondere Collecties bevindt zich een aaneenschakeling van ruimtelijke verrassingen. Om het monumentale gebouwencomplex geschikt te maken voor zijn nieuwe functie waren drastische ingrepen onvermijdelijk. Maar behalve bruikbaar maken deze aantastingen het interieur juist ook boeiend.

Egbert Koster

Het nieuwe onderkomen van de Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam is de droombibliotheek van elke bibliofiel. Waar 'gewone' bibliotheken steeds meer het karakter van warenhuizen voor digitale media krijgen – inclusief de hectiek die bij warenhuizen hoort – is de bibliotheek Bijzondere Collecties juist een oase van rust en bezinning. Een oase die volledig in het teken staat van ouderwetse liefde voor tastbare boeken.

De bibliotheek is ondergebracht in een bonte verzameling verbouwde historische panden aan de Oude Turfmarkt in het centrum van Amsterdam. Recht tegenover het Rokin en pal naast het Allard Pierson Museum dat eveneens aan de Universiteit van Amsterdam toebehoort. Om van het conglomeraat van bouwdelen uit verschillende perioden een functioneel geheel te maken heeft Atelier PRO het complex letterlijk opgesplitst in vier kwadranten. Twee voorhuizen met publieksruimten aan de Oude Turfmarkt en twee achterhuizen met hoofdzakelijk dienstruimten aan de kant van het Binnengasthuissterrein. Waarbij de scheiding tussen de vier kwadranten bestaat uit twee haaks op elkaar staande binnenstraten.

Een oplossing die, eenmaal uitgevoerd, zondermeer helder en logisch is, maar bij aanvang van het project absoluut niet voor de hand ligt. Met name het idee om de middeleeuwse Gasthuispoort als hoofdingang van de bibliotheek te gaan gebruiken is allesbehalve vanzelfsprekend. Want deze voormalige toegang tot een overwelfde steeg naar het achterliggende kloosterterrein ligt

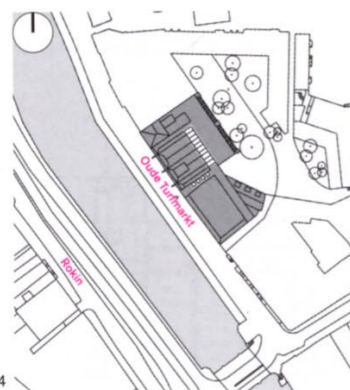
weliswaar in het hart van de nieuwe bibliotheek maar maakt compositorisch geen deel uit van de panden die er door ontsloten worden. Bovendien is hij verhoudingsgewijs veel te klein voor zijn nieuwe entreefunctie en de omvang van het bouwvolume. Voor wie de bibliotheek voor het eerst betreedt is de verrassing van het interieur hierdoor echter des te groter.

Rijke bouwgeschiedenis

De twee noordelijke kwadranten van de bibliotheek zijn in 1642 naar ontwerp van Philip Vingboons (1607-1678) gebouwd als onderdeel van een rij van negen identieke grachtenpanden op aangeplempt bouwterrein in de Amstel. De bouwgeschiedenis van de twee zuidelijke kwadranten (een naoorlogse afsplitsing van het naastgelegen voormalige Sint Bernardusgesticht) gaat eveneens terug tot de 17de eeuw maar doorloopt veel meer verschillende stadia. Begin twintigste eeuw worden de panden aangekocht door de Nederlandsche Bank die ze inwendig doorbreekt en in gebruik neemt als uitbreiding van zijn toenmalige hoofdkantoor (het huidige Allard Pierson Museum). Na het vertrek van de Nederlandsche Bank in 1968 komen ze, samen met alle andere panden aan de Oude Turfmarkt, in handen van de Universiteit van Amsterdam, die ook eigenaar is van het achterliggende Binnengasthuissterrein. Na jarenlang gebruik als universitaire kantoorruimte en gedeeltelijke leegstand krijgt Atelier PRO in 1999 opdracht om de aan het Allard Pierson Museum grenzende panden te verbouwen tot bibliotheek voor de Bijzondere Collecties. Deze Bijzondere Collecties omvatten alle prenten, landkaarten en atlasen van de universiteitsbibliotheek, alle boeken en manuscripten van voor 1850, plus kwetsbare (kunst-)boeken van later datum.

Herenkamers

Het hele complex heeft de status van rijksmonument. Maar aangezien de drie Vingboonspanden en de Gasthuispoort 'onaantastbaarder' zijn dan de ande-

- 1 Entree van de bibliotheek via het gewelf van de Gasthuispoort.
- 2 Voorgevel aan de Oude Turfmarkt. Links van de Gasthuispoort (gemarkeerd met banier) de drie Vingboonspanden.
- 3 Binnenstraat ter plaatse van de voormalige lichteoven van de Vingboonspanden.
- 4 Situatie 1:2500

re bouwdelen neemt Atelier PRO de bestaande ruimtelijke structuur van deze panden als uitgangspunt voor de verbouwingsoperatie. De voor de herbestemming noodzakelijke ingrepen worden zoveel mogelijk geconcentreerd in de twee zuidelijke kwadranten. De twee nieuwe overdekte binnenstraten tussen de vier kwadranten laten de bouwvolumes van de Vingboonspanden volledig ongemoeid. De binnenstraat dwars op de voorgevel ontstaat door het wegbreken van de verdiepingvloeren boven het gehandhaafde gewelf van de Gasthuispoort die pal naast de Vingboonspanden loopt. De binnenstraat evenwijdig aan de voorgevel betreft een overkapping van de bestaande lichteoven tussen de voor- en achterhuizen van de Vingboonspanden. De voorheen reeds doorgebroken verdiepingen van de voorhuizen van de Vingboonspanden krijgen een nieuwe functie als expositieruimte (souterrain), open boekerij voor naslagwerken (bel-etage) en boekendepots (eerste verdieping en hoger). In de drie achterhuizen worden dienstruimten, drie nieuwe 'herenkamers' voor op zichzelf staande historische collecties (o.a. Bibliotheca Rosenthaliana) en depots ondergebracht. Alle nieuwe functies die niet in de Vingboonspanden passen, zoals de studiezalen, het museumcafé en de kantoorruimten, komen in de twee zuidelijke kwadranten terecht.

Glazen loopbrug

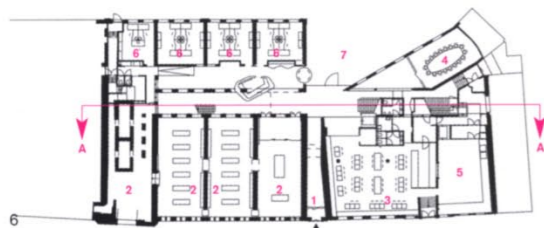
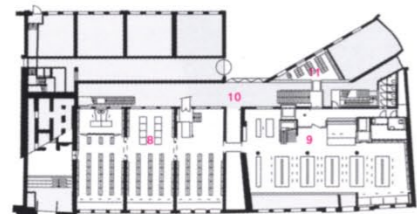
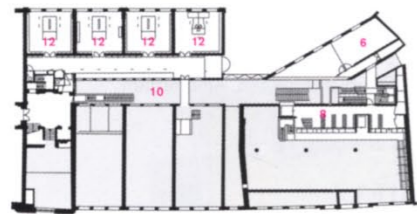
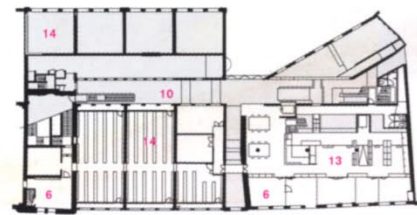
Van de twee zuidelijke kwadranten blijven bij de verbouwing alleen de voorgevel aan de Oude Turfmarkt en een deel van het achterhuis intact. De in de voormalige lichteoven van de Vingboonspanden gecreëerde binnenstraat wordt in een rechte lijn zuidwaarts doorgetrokken. Het hierdoor tot een wigvormig bouwvolume aangesneden zuidelijke achterhuis biedt plaats aan personeelsruimten (vergaderzaal, pantry, kantoorruimten). Het inwendig gesloopte voorhuis krijgt een compleet nieuwe invulling met grote, moderne publieksruimten op dezelfde niveaus als de bestaande vloeren in de Vingboonspanden. Een relatief drastische ingreep die echter absoluut noodzakelijk was om de

- 5 Grote studiezaal.
- 6 Plattegronden begane grond, tussen-, eerste en tweede verdieping plus doorsnede 1:1000
- 1 entree
- 2 expositie
- 3 café
- 4 vergaderruimte
- 5 binderij
- 6 kantoor
- 7 binnenhof
- 8 open opstelling
- 9 raadpleegzaal
- 10 vide
- 11 garderobe
- 12 stijkkamers
- 13 kaartzaal
- 14 magazijn
- 7 Glazen loopbrug tussen de studiezaal en de open boekerij met naslagwerken.
- 8 Opengedane vide boven het gewelf van de Gasthuispoort.
- 9 Binnenstraat ter plaatse van het 'afgesneden' achterhuis van het Sint Bernardusgesticht

7

8

9

8

9

8 'Herenkamer' ten behoeve van de Bibliotheca Rosenthaliana.

9 Expositieruimte

wel in hun oorspronkelijke staat gehandhaafde bouwdelen bruikbaar te maken als bibliotheekruimte. 'Soms is behoud van een pand alleen maar mogelijk door het op onderdelen aan te tasten', aldus projectarchitect Hans van Beek die samen met Dorte Kristensen tekende voor het verbouwingsontwerp. 'Want een pand dat goed bruikbaar is wordt gewaardeerd en goed onderhouden. Terwijl een pand dat, omdat het niet mag worden aangetast, zijn functie verliest, uiteindelijk ten dode is opgeschreven.' Op grond van dit argument is het uiteindelijk ook gelukt om de nieuwe grote studiezaal gelijkvloers met de zaal met naslagwerken op de bel-etage van de Vingboonspanden te verbinden door middel van een glazen loopbrug waarvan de onderste helft dwars door het monumentale gewelf van de Gasthuispoort loopt. Een schitterend uitgewerkt detail dat zowel in het gewelf als op het niveau van de bibliotheekzalen cruciaal is om de relatie tussen oud en nieuw te begrijpen maar dat niettemin door particuliere 'monumentenridders' tot aan de Hoge Raad werd aangevochten. Van Beek: 'Als we de twee zalen door middel van een houten bruggetje over het gewelf met elkaar zouden hebben verbonden, zoals die bezwaarmakers wilden, zou dit voor de gebruikers over tien jaar waarschijnlijk aanleiding zijn om naar een beter bruikbaar gebouw uit te gaan kijken. Voor de bibliotheek is het van cruciaal belang om de kwetsbare boeken en manuscripten liggend per trolley te kunnen vervoeren.'

Bevroren toestand

Aan de buitenkant van het complex – althans de voorgevel – is niets zichtbaar van de verbouwing en herbestemming. Alleen een elektronisch kunstwerk van Rob Johannesma achter de ramen van de bovenverdiepingen van de Vingboonspanden, waar de hermetische gesloten boekendepots pal achter de gevel liggen, maakt iets duidelijk van de nieuwe semi-openbare functie. Overigens hadden Van Beek en Kristensen in de herhaaldelijk verbouwde gevel van het voormalige Sint Bernardusgesticht graag enkele minder geslaagde ingrepen uit de eerste helft van de twintigste eeuw weer ongedaan willen maken. Voor monumentenzorg was dit echter onbespreekbaar. Wat in de ogen van Hans van Beek betekent dat de in de loop van de tijd eindeloos verbouwde gevel nu juist 'op het leukste moment' wordt bevroren. De enige aanpassing van de voorgevel die hij voor elkaar kreeg was het vervangen van het stukje pannendak boven de Gasthuispoort door een glazen dakvlak dat de nieuwe vide boven het poortgewelf voorziet van overdadig daglicht. Het interieur van de bibliotheek biedt een aaneenschakeling van ruimtelijke verrassingen. Juist op de plekken waar drastische ingrepen in de bestaande structuur niet zijn geschuwd en een nieuwe hedendaagse laag aan de bouwgeschiedenis wordt toegevoegd, komt het monumentale complex als het ware tot leven. Niettemin pakt het scherp aangezette contrast tussen oud en nieuw de ene keer beter uit dan de andere. Zo doet de plastische wijze waarop het schuine achterhuis van het voormalige Sint Bernardusgesticht is 'afgesneden' enigszins gekunsteld aan, maar is de ogenschijnlijk nonchalant open-

gebroken vide boven het gewelf van de Gasthuispoort juist van een grote sculpturale schoonheid.

Projectarchitecten Hans van Beek en Dorte Kristensen
Projectteam Ewoud de Jong, Fred Alebregtse, Wessel Reinders, Joop Buurman, Priet Jokhan, Christina Kaiser, Pascale Leistra, Arthur Loomans, Susanne Pietsch, Joke Stolk, Jan van de Velde, Paul Verhaar.
Opdrachtgever College van Bestuur Universiteit van Amsterdam
Adviseur constructie constructiebureau Tentij, Heemskerk
Adviseur installaties en akoestiek Nelissen ingenieursbureau, Eindhoven
Adviseur bouwmanagement UvA, Facilitair centrum huisvesting
Hoofdaannemer Bouwcombinatie J.P. van Eesteren – Koninklijke Woudenberg v.o.f., Amsterdam
Binnenhuisarchitect Merckx+Girod architecten, Amsterdam
Beeldend kunstenaar Rob Johannesma
Start bouw Augustus 2004
Oplevering Februari 2007
Bruto vloeroppervlakte 6.151 m²
Bruto inhoud 22.962 m³
Bouwsom € 9.325.637 incl. installaties (€ 3.263.637), excl. inrichting en BTW
Foto's Ger van der Vlught